

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Митрофаненка Юрія
Станіславовича «Революційні трансформації періоду визвольних
змагань 1917 – 1922 рр. на теренах Центральної України», що подана на
здобуття наукового ступеня доктора історичних наук зі спеціальності
07.00.01 – історія України

З огляду на швидкоплинність, кардинальність подій, особливостей формування української політичної нації важливим періодом історії України ХХ ст. є Українська революція 1917 – 1921 рр. Зважаючи на нелінійність тогочасних революційних трансформацій, титанічні зсуви у політичному, економічному, соціокультурному вимірах тощо ці події привертати і продовжують привертати увагу не одного покоління дослідників. Це є свідченням і ознакою постійного інтересу науковців до «Рубікону» початку ХХ ст. в історії українського народу, який щораз демонструє невичерпність свого пізнання, нові аспекти, що перебували на маргінесі осмислення істориків.

У такому контексті дисертація Ю.С. Митрофаненка «Революційні трансформації періоду визвольних змагань 1917 – 1922 рр. на теренах Центральної України» є своєчасним і актуальним дослідженням. Її автор зробив спробу досягнути революційні трансформації 1917 – 1922 рр. у регіональному вимірі, що справді є перспективним напрямом у зарубіжній історіографії та цікавим майданчиком для наукових студій українських істориків.

Опонована дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, тринадцяти підрозділів. Апробація роботи є достатньою. Наукова громадськість мала можливість ознайомитись з основними положеннями праці дисертанта. Основні результати викладено в 28 працях: 19 статей у наукових фахових виданнях України, 2 – у виданнях, що входять до бази даних Web of Sciences, 1 – Scopus, 6 у виданнях, які не належать до фахових.

У вступі, який позначений авторською оригінальністю і не є повною мірою класичним, загалом відображено необхідні компоненти: актуальність, об'єкт, предмет, мета дослідження, «головний результат дисертації», географічні та територіальні межі, «основне завдання» «та низка інших завдань», «найбільш вагомі та значущі події» тощо (сс. 14 – 25). Зокрема, обґрунтовуючи актуальність теми, дисертант слушно міркує, що без вивчення та наукового осмислення локального виміру революційних трансформацій 1917 – 1922 рр. складно сформувати цілісне осягнення цієї проблематики, оскільки значна частина населення на початку XX ст. мала локальне розуміння світу, тому більше цікавилася ї, відповідно, брала участь у революційних процесах на рівні території проживання та діяльності (с. 14). Загалом вступ дозволяє скласти розуміння авторського задуму.

Перший розділ «Теоретико-методологічна база дослідження, джерелознавчий та історіографічний аналіз» (сс. 26 – 90) складається з трьох взаємопов'язаних підрозділів. Він, як і вступ, теж позначений авторською оригінальністю, оскільки, як правило, спочатку розкривають наукові досягнення попередників, доробок котрих дотичний до обраної автором для вивчення теми, потім її джерельну базу і на завершення розкривають науковий інструментарій, обраний автором для досягнення поставленої мети і виконання дослідницьких завдань. У представленій дисертації дослідник спочатку подав «теоретичне обґрунтування концепту «Центральна Україна» та методологічні оптики дослідження», потім запропонував «історіографічний аналіз» і на останок розкрив «джерельну базу».

У підрозділі 1.1 дисертантом представлено доробок попередників, що стосується територіальних меж «Центральної України», а також авторську концепцію. Позитивно, що автор коректно, критично і фахово з'ясував сутність і зміст основних тенденцій з приводу територіальних меж «Центральної України» (сс. 26 – 33). На нашу думку, він резонно пише: «У дослідженнях фігурують різні межі Центральної України, однак їхнє обґрунтування відсутнє, тому критерії вибору залишаються незрозумілими.

На нашу думку, це – одна з причин, чому, в порівнянні з іншими регіонами, Центральна Україна опиняється на маргінесі наукових регіональних студій» (с. 28).

На сс. 35 – 42 Ю.С. Митрофаненком викладено авторську модель обґрунтування територіальних меж «Центральної України», що заснована на міждисциплінарному інструментарії. На його думку, «Центральна Україна – це територія між Північною та Південною, Західною та Східною Україною. Наступним завданням є визначення та обґрунтування меж Центральної України. За логікою, це мають бути терени, як рівновіддалені від окраїн, так і наближені до географічного центру. У цьому випадку для визначення меж історико-географічного регіону «Центральна Україна» ми пропонуємо обрати гідронімічний критерій, тобто окреслити його межі водними артеріями країни. На сході такою річкою, на нашу думку, є Дніпро; на заході – Гнилий Тікич, Синюха, Південний Буг; на півночі – Рось; на півдні – Південний Буг. На відміну від територіально-адміністративних кордонів, які з легкістю змінюються людьми, річки є більш сталими одиницями. До того ж, розмежовувати кордони по річках є часто вживаною практикою.

Визначені критерії меж Центральної України дозволяють встановити сусідство з іншими подібними історичними регіонами. На сході ним є Придніпров'я з Надпоріжжям та Запоріжжям. На заході – Східне Поділля, Брацлавщина. На півночі – Київщина. На півдні – Причорномор'я (Українське Причорномор'я)» (с. 35).

Відповідно до сучасного адміністративно-територіального поділу, Центральна Україна, на думку здобувача, «це території окремих районів шести областей. Кіровоградська – Кропивницький, Новоукраїнський, Олександрійський райони; Черкаська – Черкаський та Звенигородський; Дніпропетровська – Дніпровський, Кам'янський, Криворізький, Нікопольський; Полтавська – правобережжя Дніпра, частина Кременчуцького району; Запорізька – правобережжя Запорізького району;

Миколаївська область – північні терени Баштанського, Вознесенського, Первомайського районів басейну Південного Бугу.

Постає питання виключення з Центральної України частин Черкаської та Кіровоградської областей, на території яких вираховані географічні центри нашої держави. Західні райони Кіровоградщини за Синюхою (Голованівський та західну частину Новоукраїнського районів), Уманський район Черкащини включено до сусіднього для Центральної України та наближеного до цих теренів історико-культурного району – Східне Поділля. А Золотоніський район із Каневом – до Київщини» (С. 37).

Розкриваючи науковий апарат дослідження, Ю.С. Митрофаненко паралельно з поняттям «Центральна Україна» пропонує вживати «Серединна Україна», апелюючи до праць С. Рудницького (сс. 37 – 38). Продовжуючи свої авторські розмисли стосовно сутності концепту «Центральна Україна», дисертант вмотивовано вважає, що вона «є історичним регіоном другого середнього рівня, який є частиною Правобережжя України» (с. 38, 40 – 41).

Автором з'ясовано й теоретико-методологічні засади дослідження. З-поміж них ним виокремлено аналіз і синтез; описовий; індукції та дедукції тощо. В основі дослідження – територіальний метод, який ґрунтується на визнанні факту, що простір зберігає своє значення як основна структурна домінанта дослідження (хорологічний або ареологічний підхід) тощо.

У **підрозділі 1.2** представлено авторське бачення і розуміння процесу формування наукових знань із питань, дотичних до обраної ним для вивчення теми. Ним критично осмислено напрацювання українських та зарубіжних авторів. Здебільшого у фокусі історіографічного аналізу автора напрацювання з військово-політичної проблематики, краєзнавчо-регіональні студії. Дещо менше уваги Ю.С. Митрофаненком приділено історіографії соціально-економічних, суспільно-політичних питань. Водночас, попри таку особливість, здобувач добре орієнтується у доробку напрацювань

попередників. Йому вдалося обрати тематичну нішу, яка чекала на свого дослідника.

У підрозділі 1.3 представлено джерельну базу дослідження. Однозначним позитивом дисертації є залучення до неї широкого кола раніше неопублікованих джерел. Дисертантом опрацьовано матеріали кількох архівних установ України: Державних архівів Кіровоградської, Дніпропетровської, Черкаської, Запорізької, Полтавської, Київської областей; Галузевого Державного Архіву СБУ, архівів тимчасового зберігання СБУ Кіровоградської та Черкаської областей; Центрального державного архіву вищих органів влади України, Центрального архіву державних громадських об'єднань України. Також було використано документи фондів Олександрійського краєзнавчого музею, Кіровоградського обласного краєзнавчого музею, Літературно-меморіального музею імені І. Карпенка-Карого, музею «Історії євреїв Єлисаветграда», особистого архіву автора дисертації.

У другому розділі «Формування української національної ідентичності в умовах революційних трансформацій 1917 – 1922 рр.», що складається з трьох взаємопов'язаних підрозділів, дисертантом розкрито діяльність українських культурно-просвітницьких організацій періоду Центральної Ради; становлення й еволюцію руху Вільного козацтва; вплив соціокультурних процесів на формування духовної соборності населення Центральної України.

У підрозділі 2.1 здобувач зосередився на з'ясуванні динаміки суспільно-політичних настроїв населення Центральної України. Ним досліджено і діяльність органів влади, представницьких органів, зокрема з'їздів різного рівня. Цікавими є міркування автора дисертації стосовно реагування різних соціальних груп населення Серedinної України на конфлікт концепцій російської та української революцій (сс. 105 – 112).

Не викликає заперечень твердження Ю.С. Митрофаненка про те, що «1917 р. став роком відродження товариства «Просвіта» на теренах України» (с. 113).

Аргументованими є судження дисертанта про те, що «Перший період революційних трансформацій на теренах Центральної України позначився бурхливим національно-культурним відродженням української нації. Чимало мешканців Серединної України почали відчувати себе українцями. Це був важливий етап перетворення народу на націю, що знайшов своє продовження в наступні етапи Української революції. Представники інших національних меншин цього регіону (великороси, євреї, поляки) намагалися захистити свої національні права: мовні, культурні, політичні. Цим можна пояснити їхнє ставлення до процесів Української революції. В мовах відродження української національної ідентичності та розбудови державності вони підтримували ідею автономії України, проте негативно поставилися до проголошення незалежності. Росіяни прагнули таким чином зберегти російську державу, погоджуючись зі змінами політичного та територіально-адміністративного устрою Росії. Поляки сподівалися на відновлення польської державності. Євреї, які отримали право національно-територіальної автономії в складі УНР, не підтримували процеси проголошення незалежності України. У цьому випадку настрої найбільших етнічних спільнот Центральної України були подібними до мешканців інших регіонів» (с. 126).

У підрозділі 2.2 автором дисертації розкрито причини Вільнокозацького руху, його участь у революційних трансформаціях. Опоненту імпонує обґрунтована думка здобувача з приводу того, що «підвалинами відродження історичної ідентичності у формі створення вільнокозацьких підрозділів був «козацький міф» – уявне, героїзоване та ідеалізоване бачення суспільством свого походження і минулого, пов'язаного з козацтвом» (с. 126).

Слушними є роздуми Ю.С. Митрофаненка про те, що «ідея створення загонів Вільного козацтва на теренах краю мала успіх». Автор наводить і власне бачення політичної пасивності Вільного козацтва. Причина, на його думку, полягає в тому, що «більшість загонів Вільного козацтва утворилися в селах, які були далекими від політичної боротьби в містах. Їх цікавив інший бік революції: соціальний та економічний: найважливішим із яких було вирішення земельного питання» (с. 133).

Цікавими аспектами, які дотепер не були висвітлені повною мірою вітчизняною історіографією, але знайшли відображення в опонованій праці, стала культурно-просвітницька роль Вільного козацтва. На підставі аналізу широкого фактологічного матеріалу про це розлого й детально йдеться на сторінках другого підрозділу другого розділу (сс. 135 – 138 та інші).

Не оминув своєю увагою здобувач і непрості стосунки Вільного козацтва з Гетьманом П. Скоропадським. Ним предметно розкрито «другий козацький проект – відродження козацтва з ініціативи П. Скоропадського». Також вивчено причини підтримки Вільним козацтвом антигетьманського повстання (сс. 141 – 144).

Позитивом є те, що дисертант виокремив і специфіку Вільного козацтва на теренах Центральної України. Вона, на його переконання, полягала у «створенні чисельних, міцних та проактивних робітничих загонів вільного козацтва в Катеринославі та Єлисаветграді. Наприклад, в інших губерніях міські загони вільного козацтва значно поступалися сільським, бо за своїм соціальним складом вільнокозацький рух був переважно селянським» (с. 148).

У **підрозділі 2.3** представлено перебування підрозділів УСС на теренах Центральної України, їх участь у соціально-економічних, суспільно-політичних, соціокультурних трансформаціях, що мали місце в регіоні. Цей підрозділ заслуговує на схвалення, зважаючи на те, що його автор панорамно розкрив нелінійний процес «взаємопізнання» українців, що тривалий час не мали тісних (повсякчасних) стосунків (наприклад, сс. 156 –

162). Послугуючись широким фактологічним матеріалом, почерпнутим із різнопланових історичних джерел, залучених до дисертації, Ю.С. Митрофаненком відтворено картину реального єднання простих, звичайних людей, яких, попри відмінності, єднає Україна, українська культура, котрі мають українську ідентичність.

Третій розділ «Феномен «множинної суверенності» в Центральній Україні» складається з трьох взаємопов'язаних підрозділів. У них досліджено такі феномени, як Холодноярська організація; повстанський рух під проводом отамана Н. Григор'єва; перебування на теренах Центральної України у 1918 – 1921 рр. анархістів.

У **підрозділі 3.1** дисертант наводить переконливі аргументи на користь послугування ним поняттям «множинна суверенність», апелюючи до наукової спадщини Ч. Тілі, В. Лозового. Ним наведено і причини появи «множинної суверенності» під час Української революції 1917 – 1921 рр. На переконання дослідника, «одним із поширених виявів своєрідної «федералістичної самоорганізації» був досвід творення «селянських республік», у якому сучасники тих процесів знаходили ознаки «творчого федералізму»» (с. 181 – 184).

На сторінках підрозділу здобувач окреслив і ознаки державності, властиві Холодноярській організації, які не викликають в опонента заперечень (с. 184).

Позитивом підрозділу є і те, що автор не боїться дискутувати, обґрунтовувати авторське розуміння революційних процесів. На підставі компаративістського аналізу чисельних історичних та історіографічних джерел ним встановлено або підтверджено ряд принципових моментів.

Для прикладу. По-перше, він переконливо довів, що «що діяльність кримінального загону вільного козацтва в Мельниках в 1917 – 1918 рр. не може вважатися початком історії повстанців Холодного Яру, які відзначилися послідовною та жертвовною боротьбою за незалежність України в період визвольних змагань 1917 – 1922 рр.». Зважаючи на це, як

резонно пише здобувач, «початок дієвої патріотичної селянської повстанської організації в Мельниках, неофіційній столиці Холодноярських повстанців, припадає на осінь 1918 р.» (сс. 189, 190).

По-друге, ним підтверджено віднайдену О. Солодаром у метричних книгах дату останнього бою В. Чучупаки – 19 лютого 1920 р. Найбільш достовірною датою смерті П. Чучупаки є 18 березня 1920 р. (сс. 202 – 205).

Ще однією позитивною рисою підрозділу є його насиченість персоналіями, з'ясування особистісних мотивів діяльності В. Чучупаки, П. Чучупаки, С. Коцура та інших тогочасних учасників революційних трансформацій, доля котрих пов'язана з Холодноярською та Чигиринською організаціями.

У підрозділі 3.2 розкрито особливості, еволюцію повстанського руху під проводом отамана Н. Григор'єва. Як і попередні підрозділи, цей насичений фактологією, персоналіями, авторськими міркуваннями і відкриттями. Дисертант є самокритичним, зазначаючи, про власну еволюцію поглядів щодо імені Григор'єва. Його він ідентифікує, як Никифор або Нечипір, зазначаючи, що «прийнятним можна вважати й ім'я Нечипір, яке є одним з варіантів імені Никифор» (сс. 212 – 213). Він також підтверджує результати дослідження Я. Тинченка стосовно прізвища Григор'єва, зазначаючи про його синоніми: «Серветник» та «Григор'єв-Серветников» (с. 222).

Оперуючи широким колом фактографічного матеріалу, Ю.С. Митрофаненко відтворив нелінійні трансформації, пов'язані з революційною діяльністю отамана, його контакти і взаємовідносини з тогочасними лідерами збройної боротьби (сс. 224 – 252).

Дисертанту також вдалося встановити точну кількість жертв єврейського погрому в Єлисаветграді у травні 1919 р., до якого безпосередньо був причетний Н. Григор'єв. Оперуючи джерелами, що віднайдені здобувачем у Державному архіві Кіровоградської області, чисельність жертв травневого єврейського погрому в Єлисаветграді він

визначає у «триста дев'яносто осіб віком від одного до шістдесяти років різної статі» (с. 245). Такі дані, наведені дослідником, є новими і заповнюють прогалину з історії цієї трагедії.

У **підрозділі 3.3** проаналізовано третій вияв феномену «множинної суверенності» на теренах Центральної України – анархістський рух. Розкрито його зміст, характерні риси. На сторінках підрозділу детально відтворено перебіг військових подій, зміни політичних режимів, контакти анархістів з представниками Холодноярської та Чигиринської республік, інших збройних формувань. Без гіперболізації, об'єктивно з'ясовано причини та особливості відносин між учасниками-антагоністами революційної боротьби.

Розкрито ставлення до анархістів різних соціальних страт тогочасного українського соціуму. Зокрема, окреслено контрзаходи більшовиків із дискредитації махновців, зважаючи на прихильність до анархістів жителів міст Центральної України (с. 262).

За аналізом перебігу подій з поля зору автора не зникає людина. Як і попередні, підрозділ 3.3 належним чином «олюднений», подано цікаві біографічні відомості про ключових тогочасних Акторів, наприклад, Н. Махна, М. Никифорову, Г. Кузьменко (с. 264 – 274).

Четвертий розділ «Військово-політична боротьба на теренах Центральної України 1918 – 1922 рр.», що складається з чотирьох взаємопов'язаних підрозділів, присвячено розкриттю таких питань: міський антибільшовицький повстанський рух 1918 – 1921 рр.; Перший Зимовий похід армії УНР у Центральній Україні; селянський антиросійський повстанський рух 1919 – 1920 рр.; антибільшовицький селянський повстанський рух 1921 – 1922 рр.

У **підрозділі 4.1** на підставі аналізу широкого кола залучених до дисертації історичних джерел предметно з'ясовано причини, перебіг антибільшовицьких повстань 1918 р. у Єлисаветграді, у 1919 р. – Нікополі та Єлисаветграді, 1920 р. – у Кривому Розі. Авторська аргументована

позиція у висвітленні зазначених вище подій спростовує версію радянської історіографії про тотальну підтримку жителями міст більшовицької влади.

Насправді, як це фахово розкрито дисертантом, жителі Єлисаветграда у 1918 р. виступили проти політики більшовиків, яка оголосила його мешканців поза законом, проти диктатури більшовицьких військових ешелонів (сс. 282 – 283). Такий організований і спільний спротив став несподіваним і для більшовиків, котрі догматично сприймали жителів міст, позбавляючи їх права бути самими собою. У 1918 р. не мали вони підтримки і у чисельного єлисаветградського пролетаріату (с. 286).

Схожі причини, зумовлені більшовицькою диктатурою в різних її виявах: продовольча, політична тощо, – стали підставою до антибільшовицьких виступів у Нікополі, Кривому Розі. Про це ґрунтовно з'ясовано дисертантом.

Позитивним моментом підрозділу є подані дослідником біографічні відомості про К. Пестушка, Ф. Пестушка (сс. 303 – 308), що гармонійно доповнюють запропоновану автором версію перебігу подій.

У підрозділі 4.2 реконструйовано наміри, організація та реалізація Першого Зимового походу Армії УНР. Увагу автора дисертації зосереджено на ролі й значенні Серединної України у планах керівництва Першого Зимового походу. Цю територію, як слушно зауважує здобувач, воно розглядало як центр визвольної боротьби (сс. 309 – 312).

Позитивом підрозділу є авторська позиція стосовно отамана Ілька Струка. Дисертант пропонує нове розуміння цієї постаті, зокрема обставин його переходу на бік Збройних Сил Півдня Росії. Дискутуючи з попередниками, наприклад із О. Доценком, Ю.С. Митрофаненко переконливо доводить, що перехід І. Струка, який підтримував УНР, на бік Збройних Сил Півдня Росії відбувся під впливом обставин, а не з ідеологічних причин (сс. 313 – 315).

Аналіз широкого кола історичних джерел, залучених автором до дисертації, дозволив йому повною мірою відтворити всі перипетії Першого

Зимового походу Армії УНР, зокрема її перебування на теренах Центральної України, непрості міжособистісні стосунки між лідерами-антагоністами тогочасних революційних подій, подати раніше маловідомі відомості біографічного характеру.

Не оминув дисертант увагою і ставлення населення Серединної України до Армії УНР. Ним наведено чисельні приклади підтримки місцевим населенням вояків-учасників Першого Зимового походу (с. 317 – 318, 325 – 326). Було знайдено спільну мову із повстанцями. Зокрема, загони А. Гулого-Гуленка чисельно та якісно посилили Армію УНР (сс. 315 – 317).

Не викликають в опонента заперечень причини невдач Першого Зимового походу Армії УНР, наведені дисертантом (сс. 334 – 335). Вони засвідчують фаховість автора дисертації у розумінні предмету вивчення.

У підрозділі 4.3 здобувачем слушно зазначено, що «навесні 1919 р. селянство центральноукраїнських теренів активно долучилося до повстанських загонів, які боролися з більшовицьким режимом, який у значної частини українського селянства асоціювався з Росією (Москвою)» (с. 336).

Належну увагу дослідником приділено аналізу денікінського режиму на території України загалом і на теренах Центральної України зокрема. Ним виявлено об'єктивні недоліки, що були властиві цивільній адміністрації білих, практична діяльність якої у більшості випадків асоціювалася у місцевого населення з відновленням «старих панських часів».

Аргументовано судження про те, що розчарування в українських селян викликала і щоденна практика перебування на Серединній Україні білогвардійських військ: розстріли, реквізиції, побори і грабунок. Резонними є міркування здобувача про те, що тріумфальні міркування білих виявилися хибними і розбилися об хвилю селянсько-повстанського спротиву (сс. 330 – 339).

Автором розкрито, що селянсько-повстанські загони Центральної України, витіснивши білогвардійців, не сприйняли й політики «воєнного

комунізму» (сс. 347 – 350). Незважаючи на жорстоке придушення повстань червоними, повстанський рух у Серединній Україні тривав і у 1920 р.

Дослідник слушно міркує, що до економічних чинників селянської війни проти радянської влади додався і конфлікт на національному ґрунті. Він наводить цікаві свідчення з історичних джерел, що політику «обдирства» здійснювали «переважно не українці, а люди інших національностей, хоча українців серед більшовиків значно побільшало» (сс. 361, 358 – 362).

Окрім того, складно не погодитися й з іншими причинами селянського антибільшовицького повстанського руху в 1920 р., наведеними Ю.С. Митрофаненком. З-поміж них він виокремлює такі: близькість сіл Центральної України до двох потужних повстанських центрів опору комуністам – Холодного Яру на півночі області та діяльності дивізії К. Пестушка; протести селян проти релігійної та національної політики більшовиків; більшовики не мали підтримки українського селянства, а чутки про союз української та польських армій підживлювали віру повстанців у підтримку регулярного війська; селяни були розлючені свавільною поведінкою червоних військових частин, які дорогою на польський фронт або повертаючись із нього жорстоко грабували селян (с. 364).

Позитивним є те, що дисертант з'ясував і причини невдач селянського антибільшовицького повстанського руху в 1920 р. Ним виправдано зацентовано на таких факторах: 1) «повстанці намагалися діяти узгоджено, проте не завжди вдало» (с. 370); 2) «між отаманами виникли розбіжності та невдовзі вони знову почали діяти окремо» (с. 370); 3) «втома від війни та нова економічна політика ... зробили свою справу. Повстанці зневірилися в можливостях успішного продовження війни з більшовиками, тому припинили боротьбу» (с. 376); 4) «проти повсталих сіл більшовики застосовують справжні каральні операції» (с. 369); 5) «наявність у більшовиків бронепотягів та перевага в артилерії також спричинили поразки

повстанського руху та значні жертви серед цивільного населення, яке підтримувало повстанців. Під впливом поразок та червоного терору селяни значно менше підтримували повстанців» (с. 377).

У підрозділі 4.4 предметом наукової уваги здобувача постає антибільшовицький повстанський рух на теренах Центральної України у 1921 – 1922 рр. Зокрема, предметно висвітлено маловивчений в історіографії сюжет щодо перебування на Серединній Україні махновців, їхні контакти з холодноярцями (сс. 378 – 382).

Цікавими є розмисли автора, що ґрунтуються на аналізі широкого кола джерел, залучених до дисертації, з приводу того, як Н. Махно та лідери УНР на еміграції розмірковували стосовно перспектив подальшого розгортання селянської боротьби. Вони були одностайними у тому, що на теренах Центральної України у 1921 р. матимуть таку ж підтримку в антирадянській боротьбі, як і перед тим.

Водночас дисертант критично поставився до таких міркувань і резонно зауважив, що вони не справдилися. Ним фахово обґрунтовано, що голод 1921 – 1921 рр., запровадження НЕПу, рішення про амністію повстанцям, зміни в радянській аграрній політиці позбавили антирадянські сили боротьби селянської підтримки (с. 382).

Погоджуємося також із позицією здобувача у тому, що негативно на розгортання антирадянської боротьби у 1921 р. на теренах Центральної України, зокрема Другого Зимового походу, позначилася позиція Польщі та Румунії (с. 384).

Після невдалої спроби Другого Зимового походу впродовж 1921 – 1922 рр. реальним осередком антирадянської боротьби залишалася Холодноярська організація. Детально, на підставі аналізу чисельного фактологічного матеріалу, автором дисертації розкрито історію цієї боротьби (сс. 397 – 402).

Заслуговує на схвалення те, що дисертант розкрив і маловідомі сторінки подальшої долі отамана А. Гулого-Гуленка – одного із очільників

холоднярців. Ним спростовано неперевірені дані стосовно подальшої долі отамана, зокрема після проведення операції «Заповіт» (сс. 405). У такий спосіб здобувачем зроблено вагомий внесок у заповнення «білих плям» із історії повстанського руху в Центральній Україні у 1917 – 1922 рр.

Висновки до дослідження є ґрунтовними, цілісними, логічними.

На тлі позитивної оцінки наукового доробку Ю.С. Митрофаненка вважаємо за доцільне зупинитись на окремих дискусійних моментах, рекомендаціях.

1. Не зазіхаючи на авторську академічну автономію, на думку офіційного опонента, у вступі, як вже є традицією, дисертанту необхідно було б показати зв'язок його дисертації з науковими темами, планами тощо, з якими узгоджується її написання; чітко прописати в науковій новизні: що ним зроблено вперше, що доповнено/розширено, що переосмислено тощо.

2. Дискусійною є теза на с. 3: «Ця робота стосується історії Центральної України, одного з найменш досліджених та науково осмислених історичних регіонів нашої держави, доби Української революції 1917 – 1922 рр.». Очевидно, що дисертація стосується історії України, перебігу подій Української революції на теренах Центральної України.

3. Географічні межі у вступі представлено занадто розлого, зважаючи на підрозділ 1.1; невиправдано у хронологічних межах дослідження з'ясовувати економічні, природні та інші особливості Центральної України; не варто у вступі, зважаючи на наявність у дисертації спеціальних підрозділів, так розлого подавати джерельну базу і методологію дослідження.

4. У спеціальному підрозділі 1.1 автору в обґрунтуванні свого розуміння Центральної України/Серединної України необхідно було б рельєфніше і чіткіше окреслити її етнічний, конфесійний, політичний, соціально-економічний тощо аспекти для отримання цілісного портрета чи паспорта регіону; виразніше прописати ті особливості, що вирізняють Центральну Україну/Серединну Україну з-поміж інших регіонів України, а

водночас є частиною спільного образу України. Натомість здобувач обмежився лише фізичною географією. На думку офіційного опонента, коректніше говорити не про «Західну», «Східну», «Північну», «Південну» тощо України, а про захід, схід, південь, північ України. Україна в нас одна, решта – частини одного цілого. Очевидно, у такому контексті коректніше говорити і про центр України у широкому, а не лише географічному сенсі.

5. Поза увагою дисертанта у підрозділі 1.1 опинилася концепція Середнього Подніпров'я, розроблена у 1990-х рр. д.і.н., проф. А.Ю. Чабаном. Також, з'ясовуючи науково-поняттєвий апарат дисертації, автору необхідно було ґрунтовніше підійти до теоретичного обґрунтування і авторської розробки таких понять, як «селянська республіка», «Українська революція 1917 – 1921 рр.», «визвольна боротьба 1917 – 1922 рр.», «доба визвольних змагань», «доба боротьби за державність 1917 – 1922 рр.», «квазідержавні утворення з традиціями народоправства попередніх історичних періодів» тощо.

6. Було б доречним, аби дисертант у підрозділі 1.1 окреслив і концептуальні засади своєї праці, розкривши зміст концепцій «селянської революції», «Української революції» тощо, якими він послуговувався під час написання дисертації.

7. Дисертація лише б виграла, як би її автор, беручи до уваги останні теоретичні досягнення історіографів, запропонував авторські критерії періодизації опрацьованої ним історіографії, виокремив етапи у процесі накопичення історичних знань із питань, дотичних до теми його дослідження, з'ясував особливості історіописання того чи іншого періоду, виявив вже досліджене, дискусійні моменти та невивчені сюжети. Очевидно, що за такого підходу з поля його історіографічного аналізу «не випали» б напрацювання І. Верховцевої, Н. Ковальнової, А. Демартино, П. Коріненка та інших авторів, що дотичні до наукового інтересу нашого дисертанта.

8. Зважаючи на викладений у ньому зміст, на думку офіційного опонента, певної кореляції потребує назва підрозділу 2.1. У ньому йдеться про динаміку суспільно-політичних настроїв населення регіону, діяльність різних органів влади, представницьких установ, таких як з'їзди. Натомість про діяльність «Просвіт» чи інших українських культурно-просвітницьких установ йдеться лише на сс. 113 – 114.

Аналогічна ситуація з підрозділом 2.3 – назва і зміст, на думку офіційного опонента, потребують корекції. У назві фігурує «Вплив соціокультурних процесів на формування духовної соборності населення Центральної України» натомість у змісті йдеться про «взаємовідкриття» українців заходу і центру один одного інструментами м'якої сили. Дисертантом предметно не розкрито, про які про соціокультурні процеси йдеться, що він має на увазі.

9. У тексті третього і четвертого розділів дисертації, на думку офіційного опонента, має місце дисбаланс між описовістю та аналітичністю, краєзнавством і узагальненнями, чисельністю фактів та їх систематизацією на користь перших компонентів. Автор більше акцентує уваги на військово-політичній тематиці, менше – на соціально-економічній.

Загалом висловлені рекомендації, побажання стосуються дискусійної площини, а представлена дисертація оцінюється позитивно. Опонована і представлена до захисту праця є завершеною і самостійною, вирізняється науковою новизною, суттєвим прирощенням наукового знання.

На експертну думку офіційного опонента, текст дисертації не містить несанкціонованих текстових запозичень без посилань на джерело (академічного плагіату).

Робота написана відповідно до норм сучасної української мови, мовні огріхи є поодинокими. Автореферат належним чином відображає структуру та основні положення дисертації.

З огляду на вищезазначене, вважаємо, що дисертація «Революційні трансформації періоду визвольних змагань 1917 – 1922 рр. на теренах

Центральної України» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами), містить нові науково обґрунтовані результати проведених здобувачем досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для історичної галузі науки, а автор – Юрій Станіславович Митрофаненко заслуговує на присудження наукового ступеня доктора історичних наук зі спеціальності 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри археології
та спеціальних галузей історичної науки
Черкаського національного
Університету ім. Б. Хмельницького

С.В. Корновенко

Підпис д.і.н., проф. кафедри АСГІН С. В. Корновенка засвідчую:

Проректор з наукової та інноваційної діяльності

Черкаського національного
університету ім. Б. Хмельницького
кандидат біологічних наук, доцент

О.В. Спрягайло